

Margareta van Oostenrijk (1480-1530) en de Schat van Moctezuma*

JORIS CAPENBERGHS

* Dit is de bewerking van een bijdrage die verscheen onder de titel *Margareta van Oostenrijk, het Hof van Savoyen en de Nieuwe Wereld* in: Eichberger, D. (redactie), *Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk*. Tentoonstellingspublicatie, Davidsfonds, Leuven, 2005, p. 296-342. Het artikel is gepubliceerd in: *Instituut voor Amerikanistiek. Tijdschrift*, 2006 nr. 4, oktober - december, p. 1 & 5-22.

Margareta van Oostenrijk (1480-1530), landvoogdes der Nederlanden, door Barend van Orley. Zij kreeg in 1523 van haar neef Karel V een deel van de Schat van Moctezuma ten geschenke en bewaarde in het haar paleis te Mechelen met nog meer voorwerpen uit de Nieuwe wereld.

Cortés, Karel v en Margareta

Op 21 april 1519 landt Hernán Cortés nabij Veracruz, zo'n driehonderd kilometer ten oosten van Tenochtitlán (afb. 1). Even tevoren hebben de hogepriesters van de Zonnetempel aan de Azteekse vorst Moctezuma de Jongere de terugkeer van de legendarische Quetzalcóatl voorspeld. Zijn huid zou blank zijn en zijn gezicht baardig. In het teken van de 'Morgenster Venus' zal hij een nieuwe bloeiperiode inluiden, maar ook een einde stellen aan de heerschappij van de Mexica, zoals de Azteken zichzelf noemen. Nadat in de hoofdstad alles in gereedheid is gebracht, vertrekt een koninklijke delegatie kustwaarts met een vracht geschenken om de god waardig te ontvangen.(1)

1. Kaart van Tenóchtitlan in: Hernán Cortés, *Praeclara Ferdinandi Cortesii de nova maris oceani hispania narratio*, Nürnberg, 1524.

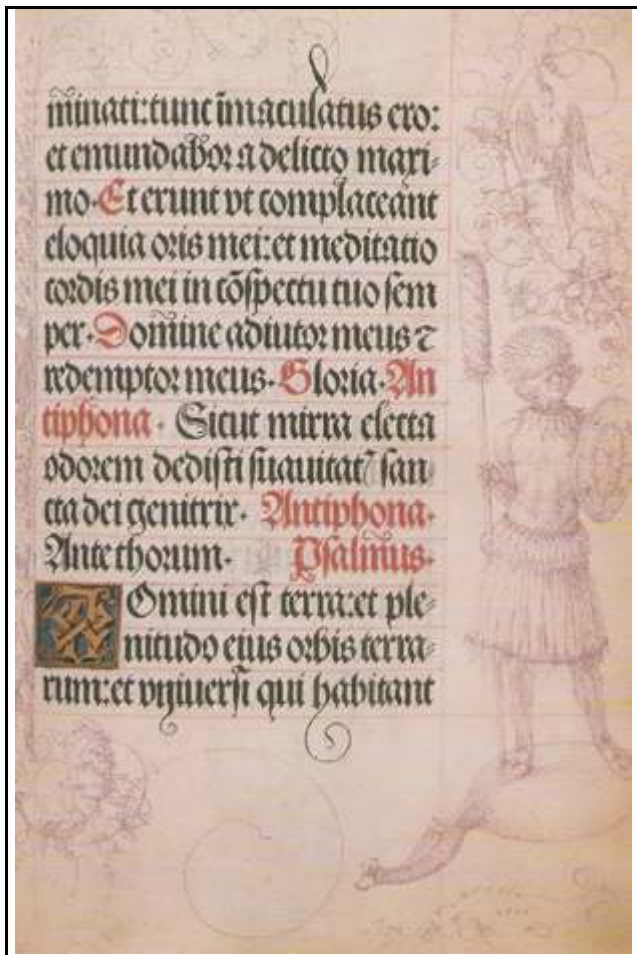
Cortés zendt de kostbaarheden onmiddellijk naar Spanje om Karel v gunstig te stemmen. Hij had immers, tegen het bevel van de gouverneur van Cuba in, zelf het initiatief genomen om Mexico te veroveren. Cortés bericht over de Azteekse hoofdstad - met naar schatting 200 000 inwoners - in de Vallei van Mexico: 'Deze stad is zo groot en zo mooi dat ik haar onmogelijk kan beschrijven en het weinige dat ik erover kan zeggen is ongelofelijk, want zij is groter dan Granada; ze is beter versterkt; er zijn hier meer huizen, gebouwen en mensen...' (2) Twee jaar later wordt het sprookjesachtige Tenochtitlán - temidden van het Meer van Texcoco - vernietigd; op de puinen zal de nieuwe hoofdstad en bisschopszetel Mexico-Stad verrijzen. De kolonie heet voortaan Nieuw-Spanje. (3)

Op 5 november 1519 vaart het schip met de rijke lading binnen in de haven van Sevilla.(4) In de paasweek van 1520 wordt de schat getoond aan het hof in Valladolid. Daarna reist ze - samen met een groot gevolg en de staatskas - door naar Brussel, de koning achterna, aan wie ze op 12 juni wordt aangeboden. Enkele maanden later, op 22 oktober 1520, wordt Karel v in Aken tot keizer gekroond. Hij is bijna eenentwintig.

De reacties in Europa zijn unaniem lovend en vol bewondering. Iedereen is verbaasd over de adembenemende rijkdom en de grote vakkundigheid van de inheemse edelsmeden en 'kunstenaars'. (5) Al vanuit Sevilla rapporteert de hoveling en humanist Pietro Martire d'Anghiera aan Karel v: 'Naar mijn oordeel heb ik nooit eerder iets aanschouwd, dat het menselijke oog in schoonheid meer kan verblijden.' (6) Het getuigenis van Albrecht Dürer, die in de zomer van 1520 in de Nederlanden verblijft, klinkt als een echo (afb. 2):

'Ik zag eveneens de dingen die men voor de koning had meegebracht uit het nieuwe goudland: een zon, volledig van goud, wel zes voet breed, en evenzo een maan, helemaal van zil-

ver [..], en twee kamers vol wapens, harnassen, schiettuig, zeldzame kledij, stoffen en allerlei wonderbaarlijke zaken voor verschillend gebruik, die er zoveel mooier uitzien dan wonderdingen [..]. Nog nooit in mijn leven heb ik iets gezien dat mijn hart zo heeft bekoord [...]. Ik kom werkelijk woorden tekort om uit te drukken wat mij daar overkwam.' (7)

2. Albrecht Dürer, Indiaan in wapenrusting, gekleurde tekening, 1515, in: Gebedenboek van keizer Maximiliaan, Bayerische Staatsbibliothek, fol. 411.

In juni, het jaar daarop, reist Dürer naar Mechelen. Margareta van Oostenrijk ontvangt hem in haar residentie en leidt hem persoonlijk - tot in haar slaapvertrek - door de kunstverzameling. Dürer is erg enthousiast over sommige stukken, ook de bibliotheek maakt indruk. Maar de landvoogdes is blijkbaar niet zo overtuigd van zijn artistiek genie. (8) De relatie tussen de Habsburgse dynastie en Erasmus (afb. 3), die in 1519 Margareta's bibliotheek raadpleegt, (9) is eveneens gereserveerd.

Intussen volgen nog meer zendingen uit Mexico. (10) Ditmaal selecteren de *conquistadores* zelf. De nadruk ligt vooral op goud, zilver, juwelen en edelstenen, al blijven de 'plumaigen' erg in trek. Verentooien spreken niet alleen tot de verbeelding maar sluiten ook aan bij Europese militaire tradities.

Vandaar ook de interesse voor krijgssuitrusting, schilden en wapens.(11) Kostbaarheid en pracht zijn aanvankelijk steeds weerkerende begrippen. Toch slaat de verwondering snel om in een roofzuchtige 'goudkoorts'.(12) Cortés vat deze houding even kort als cynisch samen: 'De Spanjaarden worden gekweld door een ziekte van het hart waarvoor alleen goud het geëigende geneesmiddel is.' (13)

3. Ring in de vorm van vogelkop. Mixteeks, een Mexico, 15de eeuw. Goud, 2,16 x 3,47 x 1,83 cm. München, Schatzkammer der Residenz.

Het is boeiend om na te gaan hoe de 'schatten uit de Nieuwe Wereld', onmiddellijk na hun aankomst in Europa, aan de heersende denkaders en waardeoordelen worden onderwor-

pen. Terwijl de beschrijving in eerste instantie vrij neutraal gebeurt - met uitsluitend materiaal- en eventuele functieaanduiding - en er tussen de stukken geen samenhang wordt gezocht, krijgen de objecten een nieuwe betekenis door de blik van de geïnteresseerde waarnemer.

Zo is er in de inventaris van 1519 nergens sprake van een 'gouden zon' of 'zilveren maan' en worden de voorwerpen op geen enkele manier met elkaar in verband gebracht. (14) Albrecht Dürer interpreteert - mogelijk in navolging Pietro Martire d' Anghiera (15) beide objecten meteen als kosmische symbolen, analoog aan de astrologische en alchemistische traditie in Europa. Sindsdien zijn we zodanig vertrouwd met deze 'eerste lezing' en de bijbehorende connotaties dat we deze voorwerpen vandaag nog maar moeilijk anders kunnen 'zien'.

Op 20 augustus 1523 schenkt keizer Karel via zijn hoveling Charles de Poupet een deel van de 'schat van Moctezuma', die Hernán Cortés hem in 1519 had opgezonden, aan zijn *'bonne Tante et plus que mère'* Margareta van Oostenrijk. (16) Op dat moment regeert de weduwe al zestien jaar over de Nederlanden, eerst als landvoogdes, daarna als regentes in opdracht van Karel v. Margareta resideert - naar het voorbeeld van haar stiefgrootmoeder Margareta van York (17) - in Mechelen. Ze is drieënveertig en heeft net het *Hof van Savoyen* grondig laten verbouwen. Tot aan haar overlijden in 1530 zouden er nog verschillende aanpassingen volgen. (18)

Hoe heeft Margareta van Oostenrijk deze 'pluimenuitrustingen uit de Indiën', zoals ze in de boedelstaat van haar bezittingen uit 1523-1524 (19) worden vermeld, ervaren en begrepen? Als exotica of trofeeën uit de Nieuwe Wereld? Of beschouwt ze deze voorwerpen eerder als *'mirabilia'*, relictten uit een voorbij, heidens verleden? (20) Worden ze op dezelfde manier behandeld als de 'wonderen van de natuur' of de *curiosa* uit Afrika, de islamwereld en het Verre Oosten? Welke plaats verwerven deze objecten in haar residentie? En hoe wordt ermee omgegaan in het dagelijkse leven aan het hof?

Margareta van Oostenrijk leeft alvast in een tijd van snelle en ingrijpende veranderingen. (21) Terwijl het Byzantijnse Rijk in het midden van de vijftiende eeuw door de Ottomanen onder de voet wordt gelopen, evolueert West-Europa naar een steeds gecentraliseerder staatsstelsel. Overal groeit het vorstelijke gezag, maar ook het zelfbewustzijn van de steden.

De rijkdom en de artistieke bedrijvigheid in de Lage Landen en Noord-Italië zijn spraakmakend. Papier, boekdruk- en prentkunst bieden de machthebbers maar ook de geletterde leken-cultuur een nieuw medium om kennis, ideeën en beelden goedkoop en in grote oplage te verspreiden. In het opkomende humanistische mens- en wereldbeeld komt de mens stilaan naast God te staan. Kunst wordt een superlatief van menselijk kunnen, zoals wetenschap voortaan alle kennis van hemel en aarde op een inzichtelijke manier wil ordenen en verspreiden. De klassieke cultuur wordt herontdekt en heropgenomen. De lange periode tussen de eigen tijd en de antieke Oudheid zal later heel toepasselijk 'Middeleeuwen' worden genoemd. En op het moment dat Amerika wordt ontdekt en veroverd, broedt er een godsdienstoorlog in Europa. De hervormers prediken een ander christendom dan de paus in Rome. Ook in de Nederlanden is de politieke en maatschappelijke situatie gespannen. (22)

Het leven van Margareta van Oostenrijk (23) biedt een unieke mogelijkheid om door te dringen tot de heersende mentaliteit en de leefomstandigheden vijfhonderd jaar geleden. Haar persoonlijkheid en entourage weerspiegelen duidelijk de complexiteit van een Oude Wereld in beweging. Of hoe deze vrouw door de ontdekking van Amerika haar visie op mens en wereld grondig heeft moeten bijstellen. Een verslag als proeve tot inleving.

Margareta, Columbus en Vespucci

In de lente van 1496 is Christoffel Columbus net terug van zijn tweede reis naar 'de Indiën'. Ook ditmaal bevat het scheepsruim een 'schat aan vogels, planten, bomen, maskers en goud'. (24) Aan het Spaanse hof doet hij verslag van zijn expedities en bevindingen. Zelf is hij nog altijd de mening toegedaan in de buurt van Japan te zijn geland. Op Hispaniola (25) heeft hij in opdracht van de Katholieke Koningen de stad Isabella gesticht. Nog maar pas is Spanje op de Moren heroverd en zijn de laatste joodse gemeenschappen van het schiereiland verdreven, (26) of de verovering van 'de nieuw ontdekte gebieden' (27) neemt een aanvang.

Zeventien is Margareta, wanneer ze in 1497 naar Spanje afreist. Twee jaar tevoren is ze 'met de handschoen' gehuwd met Juan van Aragon-Castilië. Het jonge paar is slechts een kort geluk beschoren. Amper een half jaar na haar aankomst overlijdt Juan aan een koortsaanval. Kort daarop bevalt ze van een dochtertje dat niet levensvatbaar blijkt. Margareta verblijft aan het Spaanse hof, wanneer Columbus een nieuwe tocht voorbereidt en in april 1498 voor een derde maal vertrekt.

Intussen spaart Portugal kosten noch moeite om zijn monopolie op de zuidwaartse route, via Afrika, naar het Oosten veilig te stellen. (28) Na een moeizame zeereis rond Kaap de Goede Hoop bereikt Vasco da Gama in mei 1498 eindelijk een van de belangrijkste handelsposten van specerijen in India: de pepermarkt Calicut. (29) Toch vertrekken er vanuit Lissabon ook schepen westwaarts: in 1500 verkent Pedro Alvares Cabral voor het eerst de kusten van Brazilië.

In het najaar van 1499 beslist Margareta van Oostenrijk om naar de Dijlestad terug te keren. Mogelijk is de grote hoeveelheid goud en zilver in haar bruidsschat (30) gedeeltelijk afkomstig uit Amerika. Als ze opnieuw in de Nederlanden aankomt, is haar twee jaar oudere broer Filips de Schone er al vijf jaar aan de macht. Een jaar eerder is zijn echtgenote Juana van Aragon-Castilië - zus van de Spaanse kroonprins Juan - bevallen van een meisje. Op 24 februari 1500 wordt in Gent hun eerste zoon Karel geboren. Als meter mag Margareta het prinskind ten doop houden.

In 1501 treedt ze opnieuw in het huwelijk met Philibert II van Savoye, maar drie jaar later - ze is dan vierentwintig - wordt ze een tweede keer weduwe. Wanneer in 1506 ook Filips de Schone plots overlijdt, keert ze voorgoed terug naar Mechelen. Van daaruit zal Margareta van Oostenrijk de Nederlanden besturen en zich wijden aan de opvoeding van haar neefje Karel en zijn zussen Eleonora, Isabella en Maria.

In 1507 laat de Lotharingse hertog René II, de halfbroer van Philibert, in Saint-Dié een wereldkaart drukken in een oplage van duizend stuks. Ze is van de hand van Martin Waldseemüller. (31) Op deze kaart - een samenvoeging van traditionele Ptolemaïsche wereldvoorstellingen en de nieuwste geografische inzichten - zijn voor het eerst vier continenten aangeduid. 'Het vierde aarddeel' is genoemd naar Amerigo Vespucci, 'sinds hij het heeft ontdekt', zo stelt de auteur - weliswaar foutief-in de toelichting.' (32) Om dit te staven zijn de Brieven van de Italiaanse zeevaarder mee opgenomen. In de heruitgave van 1513 tracht Waldseemüller zijn vergissing recht te zetten: *America* is door *Terra Incognita* vervangen.

4. Martin Waldseemüller, Wereldkaart 1507. Eerste vermelding van de benaming 'America'. Washington, The Library of Congress

Over Waldseemüller, zie in dit tijdschrift de artikelenreeks van J. Martens, *Waldseemüller en de Chinese ontdekking van Amerika*, Nieuwsbrief, 2003/4, p. 3-30; 2004/1, p. 3-14; 2004/3, p. 3-46, herwerkt tot: *Waldseemüller en de geboorte van America. Een historische odyssea* op de Joos de Rijcke-site, onder de knop *De eeuw van Joos*. Hier de mogelijkheid om de kaart in kleur en in detail te exploreren
Url: <http://users.telenet.be/joosdr/>

Mundus Novus

Lange tijd is de benaming 'Nieuwe Wereld' ook aan Amerigo Vespucci toegeschreven.(33) In 1492 is hij als vertegenwoordiger van de machtige Florentijnse familie de Medici (34) naar het Iberische schiereiland vertrokken; afwisselend gaat hij in Spaanse en Portugese dienst. Waarschijnlijk maakt Vespucci slechts twee overzeese reizen: met een Spaans karveel naar de Caraïben in 1499 en onder Portugese vlag richting Brazilië in 1501. Hierover schrijft hij - net zoals Columbus en andere ontdekkingsreizigers - enkele brieven. (35) De beroemdste is ongetwijfeld die van 1501, die tussen 1504 en 1508 in Antwerpen, Venetië, Augsburg en Rome wordt gedrukt met de aanlokkelijke titel *Mundus Novus*. Dit verslag, dat vermoedelijk slechts ten dele teruggaat op echte brieven van Amerigo Vespucci, kent zoveel succes dat het in vele talen zal worden uitgegeven en herdrukt.(36) Hiervan zijn er enkele met prenten geïllustreerd.

5. Jan van Doesborch (ca. 1470-1536), *Of the newe landes of ye people founde by the messengers of the kynge of Portygale named Emanuel*. Antwerpen, 1510-1511. 18 x 11 cm Londen, The British Library. Voorstelling met Amerikaanse kannibalen.

Terug naar de Schat van Moctezuma

In de zomer van 1523 schenkt keizer Karel dus een deel van zijn collectie exotica uit 'de Indiën' aan zijn tante in Mechelen.(37) Dit gebeurt via Charles de Poupet, heer de la Chaulx, die als raadsheer en gezant aan het Bourgondisch-Habsburgse hof is verbonden. Daarbij is een aantal zeker afkomstig uit de zogeheten 'schat van Moctezuma'.(38) Net op dat moment laat Margareta van Oostenrijk een inventaris opstellen van haar bezittingen in het *Hof van Savoyen*.(39) De lijst is gedetailleerd en vrij nauwkeurig. De volgorde van de stukken duidt meteen ook de plaats aan waar de verschillende voorwerpen, boeken... zich in de residentie bevinden, zodat de ruimtelijke inrichting vrij makkelijk kan worden gereconstrueerd. Deze inventaris diende als leidraad voor de inrichting van de Mechelse tentoonstelling. Waar de voorwerpen zelf, die eertijds in het *Hof van Savoyen* aanwezig waren, konden achterhaald worden, kwamen ze terug naar Mechelen. Waar dat niet het geval was, zijn zoveel mogelijk analoge objecten bij diverse musea ontleend. (Wat dus ook geldt voor de illustraties bij dit artikel.) Ongetwijfeld zijn sommige voorwerpen fout begrepen, al is het voor de opsteller niet eenvoudig om de vreemde, voor hem vaak 'zinledige' voorwerpen naar behoren te beschrijven. Hij is er zich wel van bewust dat het hier geen alledaagse zaken betreft, maar eerder 'wonderdingen', zoals Dürer het zo gevat verwoordt. Of met de woorden van Martire d'Angiera: 'Ik weet niet hoe ik die verentoeftjes, de pluimen, de vederwaaiers moet beschrijven [...] Niet zozeer het goud of de edelstenen bewonder ik, maar het vernuft en de vaardigheid van de kunstenaars, die de waarde van het materiaal ruimschoots overtreffen en mij verrassen.'(40)

6. Speerwerpen of *atlatl*. Azteeks-Mixteeks, ca. 1300-1521. In de inventaris omschreven als 'zwaard'. Hierbij hoorde namelijk 'een grote pijl met pluimen en een gouden einde.'

Hout en goudblad. Lengte: 57,5 cm; Firenze, Museo di Antropologia ed Etnologia.

7. Offermes met mozaïekversiering in de vorm van een *Adelaarskrijger*.

Azteeks-Mixteeks, Mexico, ca. 1450-1521. Hoogte: 9,3 cm; lengte: 31,7 cm.

Londen, The British Museum.

De auteur gebruikt vaak uitdrukkingen die naar kerkelijke gewaden (41) verwijzen, wat soms verrassend aansluit bij de oorspronkelijke functie en betekenis van de ceremoniële kledij en parafernalia van de Azteekse priesters en krijgers. (42) Hierop wijzen de imposante, soms als 'mooi' en 'rijk' aangeduide 'mantels' met veelkleurige pluimen en goudornamenten; de fraai uitgewerkte hoofdversieringen, zoals 'helmen', mogelijk maskers, enkele hoofddeksele 'naar 's lands wijs' en zelfs een 'kardinaalshoed'; de overdadig versierde 'halssnoeren', 'armbanden' en 'beenplaten' van goud, zilver, jade en turkooismozaïek, leder, bont, veren, gouden belletjes en schijfjes. Voorts zijn er nog een 'staf van kornalijn'; een vierkant en tal van ronde 'schilden', versierd met turkooismozaïek, goudblad, edelstenen en veren, een 'zwaard' 'pijlen' of speren met veren; een 'paar schoenen, bestikt met goud'; enkele gouden 'platen' en appliques; een stel 'waaiers' en een 'vaantje' met pluimen en gouddraad. Er is ook sprake van 'wolven- en tijgerkoppen, met koperen belletjes'; een 'met veren versierde spiegel', een 'mannen-' en twee 'vrouwenlijfjes', al dan niet met mouwen, 'uit doek gesneden', met stroken jaguarpels of goudblad bedekt.

8. Azteeks schild met verenmozaïek, begin 16de eeuw. Stuttgart, Württembergisches Landesmuseum.

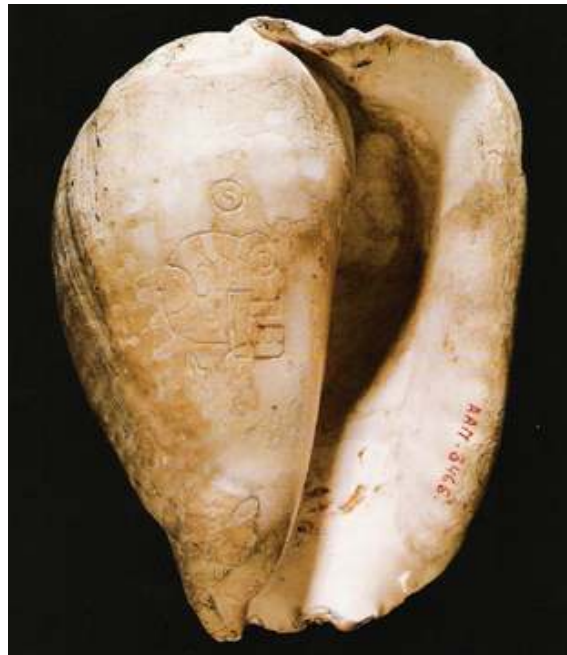
9. Mozaïekmasker. Azteeks-Mixteeks, Mexico ca. 1300-1521. Hout, turkoois, jade, malachiet, schelp (*Spondylus princeps*) en paarlemoer. 29 x 12 x 17 cm.

Kopenhagen, The National Museum of Denmark.

Buiten een opmerkelijke zilveren schijf en voormelde juwelen ontvangt Margareta van Oostenrijk niet dadelijk de meest 'waardevolle' objecten uit de overzeese gebieden, maar wel spectaculaire 'vederstukken', kledij, wapentuig en schilden. De vraag rijst waarom Karel v haar met deze unieke, toch wel vreemde stukken verrast. De regentes blijkt immers niet uitzonderlijk geboeid te zijn in wat zich buiten '*de landen van herwaerts overe*' (43) afspeelt. Bovendien lijkt ze ook niet gedreven door een verzamelwoede die even later tot het ontstaan van de eerste kunstkabinetten, *studioli* en *Wunderkammern* (44) zal leiden. Wel betoont ze veel interesse voor naturalia, die ze waarschijnlijk in de eerste plaats als 'wonderen van de Schepping' ervaart.

In het 'kabinet nabij de tuin', (45) op het gelijkvloers van haar residentie, bezit Margareta een omvangrijke verzameling koralen van verschillende kleuren (46), schelpen en andere rariteiten, naast spellen, klokken, spiegels, enkele schilderijen en kleine sculpturen, rozenkransen, een 'besloten hofje', waardevolle borduursels, zilverwerk en allerlei luxetafelgerei zoals be-

kers, kommen, zoutvaten, sierlepels uit de hele wereld. Voorts is er sprake van 'twee kommen, een van middelmatige grootte, allebei in een mooi governiste houtsoort, met vergulde boordranden en met goud en groen beschilderde bodem, afkomstig uit de Indiën'.(47) Ze heeft ook een volière met allerlei exotische vogels en - net zoals haar stiefgrootmoeder Margareta van York - een papegaai. In haar privé-studeervertrek of *'my vrouwen cleyn camerken'* (48) bewaart ze, 'gewikkeld in taf, in een houten kistje' een opgezette paradijsvogel. Komt dit curiosum uit Cortés' eerste zending? Of heeft het de Dijlestad misschien via een andere weg bereikt?

10. Hoorn van zeeschelp met gegraveerde datumglief 1 Mizquitli (1 Dood). Azteeks, ca. 1325-1521. Schelp (*Strombus galeatus*), 18 x 14 cm, Brussel, K.M.K.G.

11. Kokosnootbeker. Antwerpen, 1543-1544. Kokosnoot en verguld zilver. H.: 27,3 cm Antwerpen, Zilvermuseum Sterckshof.

12. Tafelsiervat voor peper en zout. Afro-Portugees, eerste helft 16de eeuw. Ivoor, 19,2 x 7,2 x 8 cm Antwerpen, Etnografisch Museum.

13. Sierlepel en -vork. Afro-Portugees, Sierra Leone, late 15de of begin 16de eeuw. Ivoor. Lengte: 20 cm. Ecouen, Musée national de la Renaissance

14. De zogenaamde 'Verenmantel van Moctezuma', Tupinamba, Brazilië, zestiende-zeventiende eeuw, Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis

In de late zomer van 1522 vaart de *Victoria* met een vracht kruidnagel de haven van Sanlúcar de Barrameda binnen. Het is het enige schip dat van de eerste reis om de wereld terugkeert. Twee jaar tevoren, op 21 oktober 1520 weet de Portugees Fernão de Magelhães in Spaanse dienst - onder de landmassa door - een doorvaart naar de Stille Oceaan te vinden. Na een

moeizame tocht van drie maanden bereikt hij uiteindelijk de Maleisische archipel, waar hij tragisch om het leven komt. De tocht wordt echter - dwars door de Portugese wateren - via Afrika verder gezet. In het scheepsruij liggen ook vijf paradijsvogels. (49)

Het mysterie van een mogelijke westelijke doorgang naar Zuidoost-Azië is opgelost. Keizer Karel heerst niet alleen over een 'rijk waar de zon nooit ondergaat', hij doet dat bovendien in een nieuw continent. Niets staat de verovering van het vasteland nog in de weg.

Las Indias y Nuevo Mundo

'De ontdekking van de Indiën is de grootste gebeurtenis sinds de schepping van de wereld, afgezien van de menswording en de dood van wie haar schiep,' zo begint Francisco López de Gómara niet zonder zin voor theatraliteit zijn kroniek over de Nieuwe Wereld. Hij draagt zijn relaas op aan Karel v en noemt hem '*Señor de las Indias y Nuevo Mundo*'. En hij vervolgt: '[...] men noemt die wereld niet zozeer nieuw omdat zij eerst kort geleden is ontdekt, maar wel omdat zij zeer groot is en wel bijna zo groot als de oude, die Europa, Azië en Afrika omvat'.

In 1540 treedt López de Gómara als persoonlijke secretaris in dienst van Hernán Cortés, die het Azteekse rijk twintig jaar tevoren gewelddadig ten val heeft gebracht. In tegenstelling tot Bernal Diaz del Castillo, Diego Durán, Juan Diaz, Bernardino de Sahagún en Bartolomé de Las Casas heeft hij de Conquista niet van nabij meegemaakt. Hij is zelfs nooit in Amerika geweest. Voor zijn 'modern epos' (50) bedient hij zich van externe bronnen en steunt hij vooral op gegevens die hij van zijn broodheer zelf krijgt.

Terwijl Columbus tot viermaal toe de Atlantische Oceaan oversteekt om een nieuwe zeeroute naar het Verre Oosten te vinden en in die overtuiging in 1506 ook zal sterven, blijkt de Nieuwe Wereld in werkelijkheid een onmetelijk, nog te verkennen gebied te zijn. De mensen, dieren en planten verschillen er volledig van die van de Oude. (51) Bovendien is het nieuwe continent voor Europa een wereld zonder geschiedenis. (52) Er wordt immers nergens melding van gemaakt in de bijbel; via de kerkvaders of de Grieks-Romeinse auteurs kan het evenmin worden geduid. Volgens de Kerk en de veroveraars is het duidelijk: de geschiedenis van Amerika zal pas aanvangen met de massale bekering van de indianen tot het christendom.

Voor Margareta van Oostenrijk en haar tijdgenoten moet de schok van 'het nieuwe' inderdaad erg groot zijn geweest, al zal het nog enige tijd duren vooraleer de betekenis en de verstrekkende gevolgen ervan goed en wel doordringen. (53) Behalve een aantal verlichte geesten en vooral 'kosmografen', is het merendeel van de humanisten trouwens niet echt in dit 'feit' geïnteresseerd. Het past niet in de roes van de hergeboorte van de Klassieke Oudheid en haar waarden. Bovendien is en blijft de intellectuele horizon in Europa hoofdzakelijk christelijk, met Luther, Calvin, Erasmus en Ignatius van Loyola als protagonisten. In de zestiende eeuw woedt in de Oude Wereld vooral een inwendige strijd tussen absolute vorsten, katholieken én protestanten, met verstrekkende maatschappelijke en politieke gevolgen. En aan de grenzen vormt de oprukkende islam nog altijd de grootste bedreiging.

Over de mentaliteit van de conquistadores, de humanisten en de Europese elites, zie op de Joos de Rijcke-site, knop "eeuw van Joos": Martens, J., *De conquistadores: wereldveroveraars met oogkleppen en Holbeins 'De Franse gezanten': tijdsbeeld en wereldbeeld*. (Dit laatste als deel III van *Waldseemüller en de geboorte van America*, verschenen in ons tijdschrift, 2005/1, p. 1 & 3-20. Url: <http://users.telenet.be/joosdr/>

Margareta en Mechelen in een nieuwe wereld

In de meeste bibliotheken van die tijd is het overwicht van godsdienstige traktaten en werken van theologische aard - naast klassieke teksten, commentaren en studies - beduidend. Dit geldt evenzeer voor de goed gestoffeerde '*librayrie*' van Margareta van Oostenrijk.(54)

Elke bezoeker aan het hof wordt met stomheid geslagen bij het betreden van de bibliotheek. (55) Tussen de gordijnen van 'groene taffeta'(56) prijkt een twintigtal portretten van Margareta's naaste familieleden, verre verwanten en enkele leden van haar hofhouding, (57) van Philibert II van Savoye en zichzelf als echtpaar, maar evenzeer van de vijandige Franse koning Karel VIII en Süleyman de Schitterende. Vier schilderijen herinneren aan belangrijke veldslagen. Tussen de vele manuscripten en gedrukte boeken staan of liggen kleurrijke voorwerpen, uitgevoerd in een keur aan kostbare en vreemdsoortige materialen. Ze zijn afkomstig uit een werelddeel waarvan tot voor kort niemand het bestaan vermoedde. Door de context en hun presentatie krijgen de bijna tachtig 'onthemde' objecten uit de Nieuwe Wereld een nieuwe, extra betekenis.

Een diepblauw gordijn trekt de aandacht. Het is bezaaid met gouden sterren, net zoals de houten lijst rond de 'grote zilveren maan' die achter het doek te voorschijn komt. Dit indrukwekkende stuk weegt ongeveer tien kilogram (58) en is waarschijnlijk afkomstig uit Cortés' eerste zending. Dat het waardevolle voorwerp niet in de schatkamer van het paleis wordt bewaard, is opmerkelijk. Het is waarschijnlijk niet zozeer om zijn materiële dan wel om zijn symbolische waarde in de ruimte aanwezig.

De bibliotheek van Margareta van Oostenrijk is niet alleen een plaats van kennis en studie. Eén geheel vormend met de '*première chambre*' op de verdieping, die dienst doet als ontvangsthal en banketzaal van het paleis, sluiten het publieke gebruik en de pronkzuchtige inrichting van de '*librayrie*' nog aan bij het oude, Bourgondische hofritueel. (59) De doordachte enscenering, waarbij geletterdheid, tal van politieke boodschappen, verwondering en esthetisch kijkgenoet samengaan, is echter nieuw.(60) De portretten benadrukken de dynastieke liaisons, de gedachtenisschilderijen legitimeren de territoriale aanspraken, de exotische 'trofeeën' (61) belichamen het idee van de universele macht van de Habsburgers. En meteen is duidelijk: ook Margareta, Mechelen en de Nederlanden spelen in dit wereldimperium een cruciale rol.

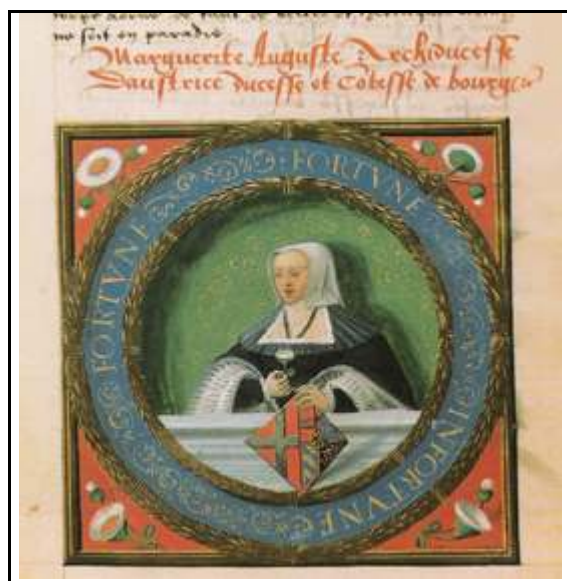
Tussen de vele boeken, genealogieën en prenten bevinden zich twee, uitdrukkelijk als 'oud' bestempelde wereldkaarten. (62) Zijn het nog middeleeuwse, allegorische *mappae mundi* (63) of reeds wetenschappelijke, cartografische kaarten met de aanduiding van het nieuwe continent? In haar rijk gevulde pronkslaapkamer blijkt Margareta van Oostenrijk nog twee 'wereldkaarten op perkament' (64) - naast tal van andere persoonlijke spullen - in een kast te bewaren. Ze hebben voor haar ongetwijfeld uitzonderlijke waarde of betekenis, want op het einde van haar leven schenkt ze er een aan haar raadsman en persoonlijke vriend Antoine de Lalaing. (65)

Een boek en een merkwaardig doek 'uit de Indiën' genieten blijkbaar Margareta's bijzondere aandacht. In de 'eerste kamer met haard', (66) rijkelijk met gele en blauwe damast en portretten versierd, staan ook enkele wandkasten. In een ervan ligt 'een beschilderd doek van witte boombast met groene en gele bloemmotieven, waarvan een uiteinde volledig in het groen' (67) samen met verschillende 'kleurrijke liturgische gewaden of stoffen en enkele dozen met spellen'. (68) Dit bijzondere stuk, waarschijnlijk van geklopt vijgenboomschors, is 344 cm lang en 86 cm breed (69) en wordt mogelijk als tafelgarnering gebruikt.

Is het toeval dat het enige boek over de 'Gevonden Eilanden', (70) dat Margareta in haar bezit heeft, zich in haar kleine studieruimte of *studiolo* bevindt? Het drukwerk, in een wikkel van groen Brugs satijn, is rechtstreeks aan Margareta van Oostenrijk opgedragen. Dat blijkt uit een opschrift in het Latijn 'met gouden letters' op de eerste pagina. Waarschijnlijk is het de auteur zelf die dit op het schutblad nog eens in een sierlijk handschrift bevestigt. In het amper drieënveertig pagina's tellende boek verhaalt Pietro Martire d' Anghiera hoe Hernán Cortés - in navolging van Juan de Grijalba - een expeditie naar het 'eiland *Yucatan*' (71) opzet en met Pasen 1519 voet aan wal zet op de plek waar hij het 'Ware Kruis' plant.(72)

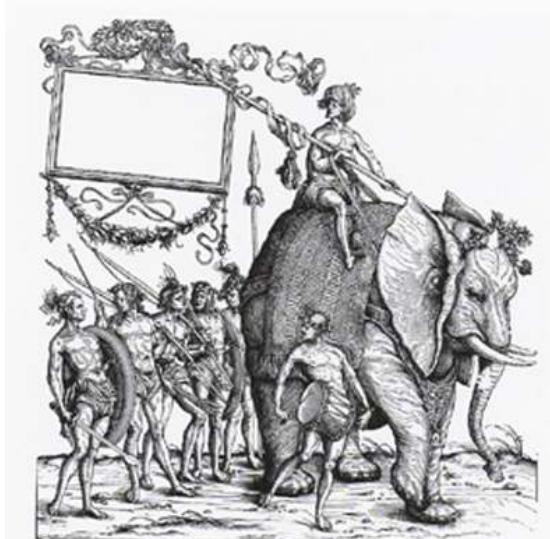

15. Stenen kruisbeeld, Mexico, vóór 1556, Sedue, Capilla de los Indias, Basilica de Guadalupe.

16. Bladzijde uit een handschrift in de bibliotheek van Margareta. De landvoogdes in weduwendracht met haar wapenschild in de ene en haar embleem, een margriet, in de andere hand. Rondom haar persoonlijk devies: FORTUNE INFORTUNE FORTUNE, wat kan gelezen worden op de afwisseling van fortuin en tegenslag door de wentelingen van het rad van fortuin; of als: Fortuin maakt ongelukkig één persoon (fort une), d.i. zichzelf. Het schilderij is duidelijk gebaseerd op het portret door Barend van Orley, afgedrukt op p. 1, waarvan Margareta een aantal kopieën liet vervaardigen.

Over de boeken in de bibliotheek, zie ook op de Joos-site, *Eeuw van Joos, Handschriften en boekdrukkunst* Url: <http://users.telenet.be/joosdr/>

17. Triomfstoet van keizer Maximiliaan van Oostenrijk. Hans Burgkmair (1473-1531) Volkeren uit de Indiën.

De orbe novo

Vermoedelijk heeft Pietro Martire d'Anghiera (1457-1526) het begrip 'Nieuwe Wereld' voor het eerst gebruikt. Deze Milanese geleerde - een persoonlijke vriend van Columbus - treedt in 1487 in dienst van Isabella I en Ferdinand II en zal de rest van zijn leven aan het Spaanse hof werkzaam blijven. Margareta van Oostenrijk heeft hem ongetwijfeld ontmoet, toen ze als jonge echtgenote en later weduwe van kroonprins Juan van Aragon-Castilië kortstondig aan het Spaanse hof verbleef.

Al in 1494 spreekt Martire d' Anghiera van een 'nieuwe wereld'. (73) De eerste 'decade' of reeks van tien boeken die hij aan de overzeese ontdekkingen wijdt, wordt in 1504 in Venetië gedrukt. Als hij in 1526 overlijdt, zal hij in totaal acht afleveringen van telkens tien boeken

hebben afgewerkt. In 1530 - het jaar dat ook de vijftigjarige Margareta van Oostenrijk sterft - worden ze integraal als *De orbe novo gepubliceerd*. Martire d' Anghiera schrijft zijn *magnum opus* aan de hand van brieven en verslagen van de eerste ontdekkingsreizigers, mondelinge overleveringen van ooggetuigen en officiële documenten die hem sinds 1518 als lid van de Raad der Indiën ter beschikking staan.

Het traktaat maakt zeer goed duidelijk dat de zucht naar het Westen zowel wordt gestuurd door een oude Europese droom - het verlangen naar het verloren Paradijs of de Gouden Tijd - als door de begeerte naar goud en een grenzeloze wil tot verkenning en toe-eigening van de wereld. Aanvankelijk is duidelijk de zoektocht naar een gekende, 'oudere wereld' het doel, een alternatieve zeeroute naar Cathay - zoals de legendarische Marco Polo China noemde -, met een tussengebied waar werkelijkheid en fictie elkaar voortdurend raken. Tot het 'nieuwe' van de Nieuwe Wereld niet langer valt te ontkennen en de contouren van de bestaande wereld in kaart komen. (74) Na de ontdekking van het continent aan de andere zijde van de Atlantische Oceaan breekt een nieuw tijdperk aan en dient de hele Schepping te worden herdacht. Toch zal de Oude Wereld haar eigen geschiedenis tot wereldgeschiedenis maken door - in haar zelfontplooiing - de rest van de wereld eenzijdig in te lijven en uit te buiten.

Voortaan ligt *Utopia* (75) niet langer in het verleden. Voor wie westwaarts gaat en er eventueel zal blijven, ligt het *Eldorado* (76) in de toekomst.

De auteur: JORIS CAPENBERGHS (1961) was curator van de tentoonstelling 'Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk', najaar 2005 in Mechelen. Sinds 1 september 2006 is hij conservator van het Hospitaalmuseum (het vroegere Memlingsmuseum) in Brugge.

NOTEN

1. Gruzinski 1985: 5-23. Geciteerd uit: Brussel 1993: 35 (J. Capenberghs).

2 Cortés 1520/1986; Iglesia 1969: 207-208; Coe 1991: 499.

3 Vanaf zijn tweede brief aan de Spaanse Kroon, d.d. 13 oktober 1520, noemt Cortés Mexico 'Nieuw-Spanje': Cortés 1520/1986.

4 Voor de volledige beschrijving van de schenking van Cortés aan Karel v: Nowotny 1960: 21-25; Vandenbroeck 1991: 110-111.

5 De meeste eigentijdse getuigenissen uit de Nieuwe Wereld en Europa zijn bij elkaar gebracht door Benjamin Keen (1971): Honour 1975: 12-34; Vandenbroeck 1991: 99-100.

6 Martire d'Anghiera, [v, 1521], 1530/1912, vol. 2: 41, 46, geciteerd door Keen 1971: 64; Vandenbroeck 1991: 99; Eichberger 2002a: 183.

7 *Dagboek*, d.d. 27 augustus 1520, Dürer z.j./1956: 155; Dürer 1520-1521/1971: 64. De overeenkomst naar inhoud en woordkeuze met het verslag van Martire d' Anghiera is opmerkelijk: Eichberger 2002a: 182-183.

8 *Dagboek*, d.d. 7 juni 1521: 'Und den frytag wis mir frau Margareth alljhr schön ding. . . Also sah ich viel anders köstliches dings, ein köstlich liberey.' (de vrijdag toonde vrouwe Margareta mij al haar

mooie dingen, aldus kon ik kennismaken met vele kostbare stukken en een bibliotheek), Dürer z.j./1956: 173. Het portret van Maximiliaan I dat hij aan de regentes wil schenken, valt duidelijk niet in de gunst.

9 Debae 1995: 240.

10 Voor een overzicht van de zendingen tot ca. 1525 aan keizer Karel, zie Vandenbroeck 1991: 111-115.

11 '*Plumaigen*' wordt gebruikt in de inventaris van de verzameling van de Utrechtse bisschop Filips van Bourgondië uit 1529: Sterk 1980.

12 Vandenbroeck 1991: 108; Shelton 1994: 190. Bartolomé de las Casas noemt 'goud en edelstenen' zelfs 'de god van de christenen', Las Casas 1552/1969: 50.

13 López de Gomára 1552, geciteerd door Eggebrecht 1987: 174; Lemaire 1986: 37.

14 De oorspronkelijke beschrijving luidt: 'een grote gouden schijf met monsterfiguren, volledig met bladmotieven versierd, wegende 3.800 gouden pesos...' (nr. 1) en 'een grote zilveren schijf die 48 mark weegt' (nr. 105): Nowotny 1960: 21-25.

15 Martire d'Anghiera schrijft: '[...] twee dunne schijven, een van zilver [...] die de maan voorstelt, en een ander zeer mooi stuk van goud [...] zoals de zon, versierd met vele dierenfiguren in reliëf. Men beschouwt deze twee objecten daar als goden en vervaardigt ze in de hen overeenkomstige metaalkleur'. Geciteerd door Massing 1991: 515, naar López de Gomára 1552, fol. XXIV.

16. Terecht merken Dagmar Eichberger (2002a: 179) en Deanna MacDonald (2002: 651-653, 661) op dat tot op heden te weinig onderzoek is verricht naar het belang en de eigentijdse perceptie van de Amerikaanse etnografica in de verzameling van Margareta van Oostenrijk: Vandenbroeck 1991; Toorians 1992; Eichberger 1998: 24-25; Eichberger 2002: 179-185; MacDonald 2002.

17 Zie de bijdrage van Wim Blockmans in: Eichberger, D. (redactie), *Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk*, p. 97-101.

18. Zie de bijdrage van Krista De Jonge in: Eichberger, D. (redactie), *Dames met Klasse. Margareta van York en Margareta van Oostenrijk*, p. 57-65.

19 '*Accoustremens de plumes venuz des Indes...*': Parijs, Bibliothèque nationale, CCC 128, fol. 50r e.v.; Michelant 1871: 61 e.v.

20 Shelton 1994.

21 Dupon 1995a/b; De Keyser 1995a/b.

22 Blockmans en Prevenier 1997/1998.

23 Bruchet 1927; De Boom 1935; De Iongh 1947; Triest 2000: 95-191; Eichberger 2002a: 19, noot 2 (literatuuroverzicht).

24 MacDonald 2002: 653.

25 Hispaniola omvat het huidige Haïti en de Dominicaanse Republiek.

26 Met deze vaststelling begint ook Columbus' eerste verslag van 1492: Columbus 1492-1493/1988:17-19.

27 Martire d'Anghiera, [I, I, 1493], 1516/2003: 14-15.

28 In 1494 sluiten aartsrivalen Portugal en Spanje het Verdrag van Tordesillas. Zonder inspraak van andere Europese machten worden de overzeese gebieden in twee invloedsferen verdeeld. Portugal krijgt het alleenrecht op alle zeewegen ten oosten van de denkbeeldige lijn die door de Atlantische Oceaan, van noord naar zuid, 370 mijl ten westen van de Kaapverdische Eilanden loopt, terwijl Spanje de westelijke routes voor zijn rekening neemt: Schmitt 1999: 80-81.

29 Omdat men de pas ontdekte gebieden aanvankelijk als een deel van Azië beschouwt, worden de bewoners van de Nieuwe Wereld tot het midden van de zestiende eeuw vaak aangeduid als 'mensen van Calicut': Antwerpen 1991: 384-385, nr. 184 (P. Vandenbroeck). Dit gebeurt o.a. ook in de prenten van Hans Burgkmair voor *De Triomfstoet van Maximiliaan*, ca. 1517-1518: Colin 1988: 335-336, nr. M.5; Massing 1991: 516517; Bray 1993: 298.

30 Beer 1891.

31 Van de originele wereldkaart van Waldseemüller is vandaag nog slechts een exemplaar bewaard: Klemp 1976: no. 4; Harris 1985; Levenson 1991: no. 132 (J.M.Massing).

32 Waldseemüller 1507/1966; Fischer en Von Wieser 1903: 1-18, 45-55, pl. 1-13.

33 Al in het midden van de zestiende eeuw wordt Vespucci van plagiaat beschuldigd. Alleen de drie brieven uit 1500, 1501 en 1502 (die pas in 1745, 1827 en 1789 in druk zullen verschijnen) zijn met zekerheid van de hand van Vespucci: O'Gorman 1961. Robert Wallisch (zie Vespucci 1502/2002) benadrukt echter de authenticiteit van de brieven. Over de hele controverse, zie in dit tijdschrift Martens 2003 en op de Joos-site, bij *Waldseemüller en de geboorte van America*.

34 In Firenze betonen vooral hertogen Lorenzo (1449-1492) en Cosimo (1519-1574), net zoals enkele Medici-pausen, al vroeg interesse voor de Nieuwe Wereld. Ze bevoorraden zich via ambassadeurs in Spanje en Portugal: Olmi 1985; Bergvelt, Meijers en Rijnders 1993: 18-26.

35 Markham 1894.

36 Elliott 1970; Hirsch 1976.

37 Voor een overzicht van Margareta's 'Azteekse verzameling', zie Vandenbroeck 1991: 104, 115-116.

38 Karel v zendt in 1524 elf objecten uit Cortés' buit naar zijn broer Ferdinand in Nürnberg: Nowotny 1960; Feest 1990 (literatuuroverzicht); Vandenbroeck 1991: 101-105.

39 De inventaris van 1523-1524 -is niet hiërarchisch opgevat: Michelant 1871; Zimmerman 1883/1885.

40 Martire d'Anghiera, [v, 1521], 1530/1912, vol. 2: 41, 46, geciteerd door Keen 1971: 64; Vandenbroeck 1991: 99; Eichberger 2002: 183 Vergelijk dit citaat ook met Dürers Dagboek, d.d. 27 augustus 1520: '[...] Want tussen dat alles zag ik fantastische kunstwerken en heb ik mij verwonderd over de zo verfijnde vindingrijkheid van de mensen uit die vreemde landen.'

41 Eichberger 2002a: 180.

42 Bernardino de Sahagún weet te berichten dat de verschillende uitrustingen die in 1519 aan Cortés worden overhandigd, twee verschillende gedaantes zijn van de god Quetzalcoátl, evenals van de Azteekse vuurgod Tezcatlipoca en de regengod Tláloc: Sahagún 1519-1521/1950-1982 en Keen 1971: 51-52; Brussel 1993: 17-143.

- 43 Zo wordt de lappendeken van de Bourgondisch-Habsburgse bezittingen in Europa steevast genoemd: Blockmans en Prevenier 1997: 109.
- 44 Pas vanaf het midden van de zestiende eeuw ontstaan uit de schatkamers heuse rariteitenkabinetten met een eigen ruimtelijke schikking en 'enscenering': Impey en MacGregor 1985; Feest 1990, 1993 & 1995; Bray 1993; Kaufmann 1994; Shelton 1994; Pomian 1994; Eichberger 1998; Michigan en Welle- sley 2002. Nochtans is Margareta's kunst- en boekenverzameling zeer indrukwekkend voor haar tijd.
- 45 Het is niet overdreven te stellen dat de inrichting van het '*cabinet emprès le jardin*' al een 'anti- chambre' is van de latere *Kunst- en Wunderkammer*: Eichberger 2002a: 42.
- 46 MacDonald 2002: 657; Eichberger 2002a: 401-403.
- 47 Michelant 1871: 106; Eichberger 2002a: 389-413.
- 48 Het '*petit cabinet*' sluit rechtstreeks aan bij Margareta's luxe-slaapkamer of '*seconde chambre à cheminée*': Eichberger 2002: 109-112, 372-388.
- 49 Een van deze (opgezette) paradijsvogels belandt alvast in de verzameling van keizer Karel: Koreny 1989: 100-102.
- 50 Lemaire 1986: 17-26.
- 51 Chiappelli 1976; Gerbi 1985; Dussel 1995.
- 52 Lemaire 1986: 15-130; Slicher van Bath 1987.
- 53 O'Gorman (1961) spreekt in deze context zelfs over de 'uitvinding' van Amerika: Elliott 1970; Le- maire 1986: 41 -49; Feest 1995.
- 54 Debae 1987; Debae 1995.
- 55 De juiste situering is nog onduidelijk, Eichberger 2002: 124-33, 167-185, 324-344; zie ook bijdrage van Krista de Jonge in: Eichberger, D. (redactie), *Dames met Klasse. Margareta van York en Marga- reta van Oostenrijk* 2005: 57-65.
- 56 Ondanks haar rijke verzameling wandtapijten geeft Margareta van Oostenrijk de voorkeur aan da- mast of taf-een warme zijdestof - voor de inrichting van haar woonvertrekken: Eichberger 2002a.
- 57 Bijvoorbeeld een (zelf)portret van Conrat Meit, een portret van Margareta's vrouwelijke nar Neut- gen en zelfs een naaktportret van het dwergenpaar van Christiaan II van Denemarken door Jan Gossaert!
- 58 Dit is het enige voorwerp uit de Nieuwe Wereld dat gewogen is. De inventaris van 1523-1524 ver- meldt: 'het gewicht in zilver is 22 pond, ofte 44 mark': Michelant 1871: 64. In Keulen bedraagt een mark 233,85 gram, in Parijs 244,75 gram: Eichberger 2002a: 181, noot 147.
- 59 De uitbouw en inrichting van de Bourgondische paleizen weerspiegelen het complexe hofceremo- nieel. De meeste ruimtes hebben een specifieke functie, met een stapsgewijze geleding van publiek naar privaat, en sluiten rechtstreeks - *en suite* - bij elkaar aan. De toegankelijkheid is aan strenge regels gebonden en is afhankelijk van de status van de bezoeker: De Jonge 1994.
- 60 De meeste van deze kenmerken zijn weliswaar al aanwezig bij de Bourgondische hertogen in de vijftiende eeuw: Blockmans en Prevenier 2000: 156-163. Bovendien zet Maximiliaan I de prentkunst in om de eigen machtspositie en de Habsburgse dynastie te promoten, zoals o.a. blijkt uit Dürers *Tri-*

omfhoog en de *Triomfstoet*. In de bibliotheek van Margareta van Oostenrijk gebeurt dit voor het eerst ook driedimensionaal: MacDonald 2002: 655; Eichberger 2002a: 418-419.

61 Door hun nieuwe omgeving en opstelling zijn de objecten als het ware 'getemd': Gell 1998.

62 Eichberger 2002a: 410, noot 152.

63 Woodward 1991.

64 *'Item, une Mapemonde en parchemin'*: Michelant 1871,90-91. De inventaris vermeldt geen datum, maar volgens Deanna MacDonald (2002: 657-8) *one could assume, given the clear representation of the New World in her collection, that these were recent maps of the four continents.*

65 MacDonald 2002: 657-658; Eichberger 2002a: 264, noot 284.

66 Eichberger 2002a:94-99, 153-166.

67 *Item, une tois [sic!] fite de pelure d' arbre blanche, paincte de fleur jaulne et verde, l'ung des boutz painctz de verd contenant de longeur, V aulnes et langedeur, une aulne de cartier, venue des Indes, donné à Madame par Monsr de la Chaulx.:* Michelant 1871: 72. Paul Vandenbroeck (1991: 105, 106, 115) interpreteert 'tois' als 'toit' en vertaalt dit als een '(hutten) dak'. Deanna MacDonald (2002: 657) en Dagmar Eichberger (2002a: 182, noot 150) nemen deze foutieve lezing over. Waarschijnlijk betreft het hier echter een 'toile' of 'doek' van boomschors. In de precolumbiaanse tijd wordt *amatl* - zoals dit soort 'papier' wordt genoemd - onder meer gebruikt om codices te vervaardigen. Tot vandaag leeft deze ambachtelijke traditie voort bij de Otomi-indianen in de Mexicaanse deelstaat Puebla: Amith 1994. Dagmar Eichberger (2002a: 182) localiseert het 'beschilderde doek' foutief in de slaapkamer.

68 Michelant 1871: 72-73.

69 Over de afmetingen van dit 'boombastdoek' bestaan nogal wat misverstanden en foutieve interpretaties. Het stuk is 'vijf el lang en één el en een kwart breed'. Paul Vandenbroeck (1991: 115) leest echter '1/8 breed'. Een (Mechelse) el is 68,9 cm en niet 114 cm, zoals McDonald (2002: 657) beweert. Ook Dagmar Eichberger (2002a: 182, noot 150) maakt een foutieve berekening. Het object komt niet voor in de zogeheten 'schat van Moctezuma' die Hernán Cortés in 1519 naar Europa zendt.

70 Dit boek, resp. Petrus Martyr Anglerius, *De nuper sub D. Carolo repertis insulis, simulque incolarum moribus enchiridion* (Basel: Adam Petri, 1521), wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek van België in Brussel: Debae 1995: 498-501.

71 Martire d'Anghiera, [IV, 1520], 1530/1912, vol. I: 321.

72 Vandaar de naam 'Veracruz' aan de Golf van Mexico.

73 Martire d'Anghiera, [1,2, 1494], 1516/2003: 34-35.

74 In de zestiende-eeuwse 'kosmografie', die de beschrijving van hemel en aarde als een geheel voorstaat, zorgen de geografie, de onduikende cartografie en de bijbehorende wiskundige kennis voor '*the first coherent, and rationally cumulative pictures of the world since antiquity*', zoals Gadol (1969: 200-201) stelt.

75 Eind 1516 verschijnt in Leuven *Utopia* van de hand van Erasmus' vriend Thomas More: More 1516/1964; Lemaire 1986: 103-125.

76 De legende van *El Dorado* -letterlijk 'de vergulde' of 'de met goud bedekte' (man) - verspreidt zich vanaf 1530 in Europa. Honour 1975; Arranz Márquez 1987.